کەریم شارەزا

ئەوانەی ئاگاداری جیهانی ئەدەبو رەخنەی ئەدەبین ئەو راستی‌یەیان لە لا ڕوونو ئاشکرایە کە بە هیچ جۆرێك ناتوانرێ لە شاعیر بکۆلدرێتەوە ، تاکو هەندێ لایەنی مێژوویی‌و دەروونی‌و هونەریی‌ی دیاری کراو هەنە رەچاو نەکرێن‌و ، بە ووردی لێیان نە کۆلدرێتەوە ، بۆیە پێویستە لێرەدا بەر لە هەموو شتێك ئەوە بزانین ئایا شاعیر لە چ سەردەمێکی مێژوویی‌دا سەری هەلداوەو ، لە چ خاك‌و وولاتێکدا چاوی ژیانی هەلێناوە ؟ ئایا رۆلەی کام چین‌و توێژی میللەتەکەیەتی‌و ، چ دەورو بەرێك کاری کردۆتە سەر چۆنیەتی پەروەردەبوون‌و سەر هەلدانی لە ناو کۆمەلگاکەیدا ؟!

ئینجا باری دەروونی شاعیر هەل بسەنگێندرێ‌و لە رێگەی ژیانە تایبەتی‌یەکەی‌و ، بلرە دەروونی‌یەکەی خۆیەوە بیناسین‌و بزانین چ رەوشت‌و خوویەکی تایبەتی بووەو ، هۆش‌و هەستی بەرامبەر بە رووداوی دەوروبەری چۆن بووە ؟ بزانین بەهرەی هونەریی لە چ لایەنێکی ژیانی‌یەوە سەری هەلداوەو بۆ چ لایێکی پال پێوەدەنی ؟ ئایا لایەنە هونەری‌یەکەی لە بارەی سۆزو ئەندێشەو ماناو تەکنیکی دارشتنەوە چۆنە ؟

ئێستاش با بە پێی ئەو بەرنامەیەی کە دەست نیشانمان کرد ، با بۆ نموونە شیعرو شاعیری‌یەتی شاعیری کلاسیکی ناوداری کورد زێوەر [١٨٧٥ ـ ١٩٤٨ ز] هەل بسەنگێنین تاکو بزانین لە تای تەرازووی هونەری شیعری کوردیدا چ سەنگ‌و بەهایێکیان بووەو چۆن بە پێی باری مەوزوعی ژیانی خۆی‌و دەورو بەری پەروەردەبوونی لە ناو کۆمەلگاکەیدا ، چ رووگەو رێبازێکی تایبەتی بۆ خۆی گرتووەو ، بە پێی بەهرەی هونەریی‌و باری مێژوویی‌و سەردەمی ژیانی‌و جۆری خوێندەواری‌و رۆشنبیریی جۆرە پسپۆری لە لایەنێکی تایبەتی هونەری شیعری کوردیدا پەیدا کردووە .

هەروەکوو لە سەرچاوە ئەدەبی‌یە کوردی‌یەکان(١) ئەمەیان روون کردۆتەوە کە زێوەری شاعیر ناوی مەلا عەبدوللای کوڕی محەممەد کوڕی مەلا رەسوولەو لە سالی ١٨٧٥ دا لە شاری سلێمانی لە دایك بووەو ، لە تەمەنی حەوت سالیدا لە حوجرەی (خواجە فەندی) دەخرێتە بەر خوێندن‌و قورئان‌و ناگەهان‌و گولستان دەخوێنێ‌و بەدەم فارسی خوێندنیشەوە ، دەست دەکا بە عارەبی خوێندن‌و دەچێتە فەقێ‌یەتی‌و روو دەکاتە مەریوان‌و بانەو لە وێوەش بۆ موکریان‌و سابلاغ دەچێ‌و بە ڕەواندزدا دەگەرێتەوە بۆ هەولێرو کەرکووك‌و دەچێتەوە شاری سلێمانی‌و لە مزگەوتی (بن تەبەق) دەرسی (عیلمی عەرووزو قافیە) لە لای (عیرفانە فەندی) دەخوێنێ‌و دەبێ بە موستەعیدێکی باش(٢) .

لە سالی ١٣١٧ی رۆمی وەك سکرتێری تایبەتی (شێخ سەعیدی حەفید) لە تەکی‌دا دەچێ بۆ ئەستەمبول بۆ لای (سولتان عەبدولحەمیدی دووەم)(٣)و ، لە دوایی‌دا ، بۆ خوێندن‌و زیادکردنی زانیاری‌و دنیادیدەیی بۆ ماوەی چوار سال هەر لەو شارەدا دەمێنێتەوە ، لە پاشا هاتۆتەوە سلێمانی‌و دوای ماوەیەك لە سالی ١٣٢٤ی رۆمی‌دا هەر لە سلێمانی کراوە بە مامۆستای قوتابخانەی [روشدی‌یەی عەسکەری]و لە سەردەمی حکومەتی عیراقیشدا یەکەمجار کراوە بە مامۆستای (ئیعدادی ملکی)و لە دواییشدا کراوە بە مامۆستای قوتابخانە سەرەتایی‌یەکانی لیوای سلێمانی‌و لەگەلێ گوند‌و ناحیەو شاردا خزمەتی خوێندەواریی کوردی کردوە تاکو لە سالی ١٩٤٢ دا خانەنشین کراوە کە بە تێکرایی ماوەی (٣٠) سالێك ئەم ئەرکەی هەلگرتووەو لە ١٠ـ١١ـ١٩٤٨ دا هەر لە شاری سلێمانی کۆچی دوایی کردووە(٤) .

لە رێبازی ژیان‌و پەروەردە بوونی (زێوەر) دا جۆرە تێگەیشتنێکمان لە باری مێژوویی‌و دەوروبەری شاعیرەوە وەرگرت‌و زانیمان ئەو رێچکەیەی ژیانی بەرەو کام ئەدەب‌و کام رێبازی شیعریی دەبات‌و پسپۆڕی لە کام جۆرە شیعر پەیدا دەکات ؟

ئەگەر شاعیرێکی کورد بەو چەشنە پەروەردە بووبێ‌و لەو جۆرە دەورو بەرەدا سەری هەلدابێ‌و لە سەر حسێبی شیعری شاعیرە کلاسیکی‌یەکانی پێش خۆی‌و سەردەمی خۆیدا سەلیقەی شاعیریەتی کرابێتەوە ، دیارە ئەمیش بام پتر لەگەل خوێندن‌و فێرکردنی ناو قوتابخانەدا تێکەل بووبێ ، دەتوانم بلێم ، بە گشتی هەر رێبازە کلاسیکی‌یەکەی ئەوانی گرتووە ، کە شیعری غەزەلیان لەلا لە هەموو رەگەزو هونەرێکی دیکەی شیعر لە باوتر بووە ، چونکە لە سەردەمێکی زووەوە قوتابخانەی شیعری

غەزەل لە ئەدەبی کوردیدا سەری هەڵداوەو شاعیران جۆرە فەرهەنگێکی شیعریی نەگۆڕاویان بۆ داناوە ، وەسف کردنی جوانیو شۆخو شەنگیی ئافرەتیان کردووە بە تەوەرەو بنچینەی بابەتی شیعرەکانیان ، جۆرە (لێك چواندن) و (خواستن) ێکیان لە ڕەوانبێژیی زمانی کوردی لە شیعرەکانیاندا بەکار هێناوە کە لە لای زۆربەی بەڵکو گشتیی شاعیرەکاندا بەهەمان وێنەو قالب دووبارە بۆتەوە ، وەك بڵێی چاوی ئافرەتیان بە چاوی بازو شەهینو سەقەر یا مامز یاخود بە گوڵی جوانی وەك نێرگزو بنەوشەو نەیلۆفەر چوواندووە ! ڕوومەتو گۆنا بووە بە شەکرە سێوو گوڵو گوڵاڵە سوورەو برۆ بە تاقی میحرابی مزگەوت یاخود بە کەوانو ، دان بە مرواریو لێو بە یاقووتو برژانگو نیگای سیحراوی چاویان بە ڕمو تیرو ، قەدو بەژنو باڵا بە سەروو چنارو عەرعەرو پرچ زوڵف بە گیابەندو خاوو میسكو عەنبەرو شەوی تاریكو روخسار بە ڕۆژی ڕووناكو مانگی لە چواردەو سنگو مەمكیش بە باخی سێوو بەهیو هەرمێیان . ئەمانە هەموویان کەرەستەی بە نرخو بەهاداری لێكچواندنی ڕەوانو بەهێزو خواستنی تەواوو چەسپاو بوونو ، لە لای زۆربەی شاعیرە کلاسیکی‌یە کوردەکان جارەها دووبارەو سێ‌بارە بوونەتەوە .

ئەو شاعیرەی بە زۆری شیعری غەزەلی داناوەو پسپۆڕیی لەو جۆرە شیعرە پەیدا کردووە ، نەیتوانیوە بە هەمان هێزو گوڕ لە مەیدانی شیعری هەجوکاری یاخود سیاسی سەرکەوێو ، ئەوەی لە شیعری پێداهەڵدان وەیا دڵداری دەستی هونەریی ڕۆیشتووە نەی توانیوە هەمان سەرکەوتن لە شیعری کۆمەڵایەتیو پەندو ئامۆژگاری وەدەست بێنێ . چونکە ئەو جۆرە شیعرو بابەتانە فەرهەنگی شیعریان لەیەکتری جودایەو مەیدانی بەهرەی هونەریان شوێنو زەمینەیەکی دیکەیەو باری دەروونیان چەشنێکی ترە .

کەواتە بە پێی ئەو بیرو ڕایەی سەرەوەمان پسپۆڕی لە شیعریشدا هەیەو پێویستیشە هەبێ . زێوەری شاعیری کلاسیکیشمان پسپۆڕی‌یەکەی لە بواری شیعری غەزەلو وەسفدا سەری هەڵداوە ، چونکە وەك سەرنج دەدەین لەو جۆرە شیعرانەیدا هەموو ڕەگەزو کەرەستەی شیعری ڕەسەنو سەرکەوتووی کلاسیکی تێدایە . لە کێشو سەرواو بیرو سۆزو ئەندێشەو کارتێکردنی ئەو بیرو سۆزو ئەندێشەیەش لە هەستو هۆشی گوێگرو خوێنەری ئەو جۆرە شیعرانەی .

ئەگەر ئێمە بە دوای نموونەی سەرکەوتووی غەزەلەکانی زێوەردا بگەڕێین ، چاومان بە گەلێ نموونەی سەرکەوتووی وا دەکەوێ کە بیانکەین بە بەڵگەی ئەو ڕاو بۆچوونەمان بە روونو ئاشکرایی بۆمان دەردەکەوێ کە (زێوەر) لە وەستایی شیعری کلاسیکی‌دا بە تایبەتی لە غەزەلدا شاگردی‌یەکی زیرەکانەی قوتابخانە شیعری‌یەکەی بابان یاخود بڵێین قوتابخانەکەی نالی [١٨٠٠ – ١٨٥٦ ز]ی مەزنی کردووەو ، هەر کەسێکی ناوی (زێوەر) بە سەر ئەم پارچە شیعرەی دا ئەبینێ ، پتر بیری بۆ ئەوە دەچێ کە بڵێ ئەمە شیعری (نالی)یەو هی کەسێکی دیکە نی‌یەو ئەمەش نموونەی شیعرەکەیەتی : ـ

با نەچێتـە لای رەقیبان یار ئەنیسی خانە بێ
لازمە ئەو ئاسکە لەو لا نەبێ لەو لانەبێ

دیدە وەختێ تۆی لەلا حازر نەبێ وا حەز ئەکا
بۆ نەزەر لەعلو دوڕی یەکتا نە بێ ، یەك تانەبێ(٥)

لە نیوەی دووەمی دێڕە شیعرەکەی یەکەمدا ، لە نێوانی (لەو لا نەبێ)ی یەکەمو (لەو لانە بێ)ی دووەمدا (ڕەگەز دۆزێکی تەواو)(٦) هەیە ، یەکەمیان بە مانای ئەوەیە : یار لەلای ڕەقیب نەبێو دووەمیشیان بە مانای ئەوەیە : « با یار لە لانەوماڵەکەی خۆی دابێ » .

وە لە نیوەی دووەمی دێڕە شیعرەکەی دووەمدا لە نێوانی (یەکتا نەبێ)ی یەکەمو دووەمدا (ڕەگەز دۆزێکی تەواو) هەیە ، یەکەمیان بە مانای ئەوەیە : چاو کە تۆی لەلا نەبێ وای پێ خۆشە بۆ بینینی لەعلو دوڕی بێ هاوتا نەبێ باشە یاخود (تانە) یەکی بە سەرەوە بێ(٧) .

دیسانەوە لە هەمان غەزەلدا دەڵێ : ـ

عاریفی حەق بین چ باکی زینەتو ئارایشە ،
وای ئەوی ناو شارو ناو دێ وانە بێ ، دێوانە بێ

هەر کەسێ بۆ تەرکی دلبەر دێ نەسیحەتمان دەکا
ئەم دوعایەی لێ ئەکەم یاخوا نەبێ یا خوانە بێ(٨)

لە نیوەی دووەمی دێڕە شیعری یەکەمدا لە نێوانی (دێ وا نەبێ) و (دێوانە بێ) (ڕەگەز دۆزی‌یەکی تەواو) هەیە ، یەکەمیان مانای ئەوەیە : ناوشارو ناو دێ پیاوێکی دەوێ گوێ بە شتی ڕواڵەتی نەدا . ئەگەر وا نەبێ . با بۆ خۆی دێوانە واتا شێتۆکە بێ وەك لە وشەی دووەمدا مەبەستیەتی .

وە لە نیوەی دووەمی نیوە شیعری دووەمدا ، لە نێوانی وشەی (یاخوا نەبێ)ی یەکەمو دووەمدا ڕەگەزدۆزی‌یەکی تەواو هەیە چونکە مانای دێڕە شیعرەکە بەم جۆرەیە : هەرکەسە ، کە دێت ئامۆژگاریمان دەکات بۆ ئەوە کە دەست

له دولبەر هەلگرین ، ئەم دوعایەی لیٚ دەکەم و دەلیٚم : «یاخوا ئەو کەسە هەر نەبیٚ وەك جاری‌یەکەم هاتووە ، وە یاخود بە « خوانە » شیٚت بیٚ « خوانە »ش کابرایێکی شیٚت بوو لە سلیٚمانی(٩) .

وە لە کۆتایی غەزەلەکەدا زیٚوەر دەلیٚ : ــ

شەمعی رووتە بۆتە باعث « زیٚوەر » ئیٚستا دایما
گەر لە خاتریا کەمیٚ پەروا نەبیٚ پەروانە بیٚ(١٠)

لە نیوە دیٚری دووەمی ئەم شیعرەدا لە نیٚوانی (پەروا نەبیٚ) و (پەروانە بیٚ)دا [رەگەز دۆزی‌یەکی تەواو] هەیەو ، مانای دیٚرە شیعرەکە بەم جۆرە یە : ــ

« مۆمی رووەمەتی تۆیە کاریٚکی کردووە کە زیٚوەر هەموو دەمیٚ ئەگەر لە دلیدا تۆزیٚ (پەروا) واتا : ترس نەبیٚ ، با بۆ خۆی بسووتیٚو بیٚ بە پەروانەی دەوری مۆم(١١) .

جگە لەم پارچە شیعرە پڕ وورده کاری‌یەی کە نیشانەیە بۆ دەست رۆیشتوویی (زیٚوەر) لە شیعری غەزەلدا ، دەبینین لە غەزەلیٚکی دیکەیدا بە جاریٚ گۆی هونەریی شیعری ناسکی لەو مەیدانەدا بردۆتەوەو ، لەو بوارەدا بە پیٚش زۆربەی شاعیرانی سەردەمی خۆی کەوتۆتەوەو ، ئەمەش چەند دیٚریٚکە لە غەزەلە نایابەکەی کە تیٚیدا دەلیٚ : ــ

تکانی ئابرووی چەمەن بەڕوویی ئابدارەوە
شکانی نرخی نەستەرەن بە زولفی مشکبارەوە

چمە لە مەی؟لە نەی! لە جام؟ئەگەر بەلەنجە بیٚتە لام
بەڕوویی تابدارەوە ، بە چاوی پڕ خومارەوە

عەرەق نی‌یە لە عالەما ، کە لابەریٚ لە دل غەما
جگە لە قەترە ئارەقیٚ لە رووت کە دیٚتە خوارەوە

وە لە شویٚنیٚکی دیکەی غەزەلەکەیدا دەلیٚ : ــ

فیدایی خەدو قەددی‌تۆ چەمەن بە فەوجی گولیەوە
بە بولبولو بە چلیەوە بە قومری‌و هوزارەوە !

فەرەنگ روو زەنگ موو،عەجەم سیاق‌و رووس خوو
ئەناسریٚ کە کوردە زوو بە پیٚچی لارو خوارەوە

ئینجا لە کۆتایی غەزەلەکەیدا دەلیٚ : ــ

ئەمن گەیاندمە ئەنوەری فنوونی شیعرو شاعیری
ئەتۆش گەیانتە سامیری بە چاوی سیحر کارەوە(١٢)

هەر شاعیریٚك ئەمە دەستەلاتی شاعیری‌و ئاستی هونەریی رەوانبیٚژیی‌و ووردەکاریی‌و نموونەی شیعری ناسك‌و پاراوی بیٚ ، بیٚ‌گومان لە ریزی یەکەمی کاروانی شاعیرە کلاسیکی‌یەکانی کورد دادەنریٚ .

زیٚوەر کاتیٚ لە جوانی‌و خۆشەویستیی نیشتمانە شیرینەکەیشی دەدویٚ ، دەبینین لایەنی غەزەلی‌یەکەی بە روونی پیٚوە دیارەو بە سەریدا زالە ،وەك دولبەرو عاشقیٚك ماملەت لەگەل خاك‌و بەردی نیشتمانەکەی دەکات‌و دەلیٚ : ــ

ئەی وەتەن چەن خۆشەویستی رۆحی شیرینی منی
مەزرەعەی توخمی نیشان‌و باعیسی ژینی منی

بیٚتو گەر من کۆهکەن بم ، وەصلی شیرینم ببیٚ
تیشەییٚ نادەم لە بەردت ، تۆی کە شیرینی منی(١٣)

هیٚزی شاعیری‌یەتی زیٚوەر لە دیٚری دووەمی شیعرەکەی دایە ، چونکە دەلیٚ : « ئەگەر بیتو من وەکو فەرهاد لە پیٚناوی شیرین ، کیٚو بکۆلم من چەکوشیٚك لە بەردت نادەم چونکە تۆ خۆت شیرینی خۆشەویستی منی .

زیٚوەر لە پارچە شیعریٚکی کۆمەلایەتیدا بە بیریٚکی فەیلەسووفانە چارەی دیاردەی « درۆ »و « درۆزنی » لەناو کۆمەلگای کوردەواری‌دا دەکات ، بەلام بە جۆریٚك هەرگیز باوەڕ ناکەی شاعیریٚکی مەلای دیندار بەو جۆرە لە مەسەلەی بەهەشت بدویٚو ، لە شیعرەکەیدا بلیٚ : ــ

بلیٚسەی خەرمەنی دەولەت درۆیە
شەرارەی مەزرەعەی سەروەت درۆیە

ئەتۆ بنوارە مەیدانی زەمانە ،
عەلەمداری سوپای نەگبەت درۆیە

مەسەلیٚنن درۆزن بچنە جەننەت
ئەگەر بیٚتو بچن جەننەت درۆیە(١٤)

زیٚوەر ئەو شاعیرە گەورەیەی کورد کاتیٚ کە لە ریٚبازی خۆی لادەدات‌و خۆی دەخاتە ریٚبازیٚکی دوور لە بەهرەو پسپۆڕیی هونەری خۆی‌و دەکەویٚتە مەیدانی شیعری فیٚرکردن

[الشعر التعليمي] ، دەبینین لاوازیو کزییەك بـــە سەر شاعیرییەتەکەیدا دێو ئەگەر شیعرەکانی لە تای تەرازووی « شیعری فێرکردن » ی تەواویان دا بنێین ، دەبینین گەلێ کەم بەها دەردەچن ، وەك ئەم نموونانەی خوارەوەی : ــ

بە سێ مەنتیقـە عیراق بەش کــرا
شـیمالو وەسەت ، جنووب نــاو نـرا ،

هـمموو شــارێکی پێی دەڵێن لیـــوا
چواردە لیوایـــە بیزانـــە هــــەروا

چوار لـەم شــارانە کەوتوونە شـیمال
ســولەیمانییەو کـەرکووکی خۆشـــماڵ

هەولێرو مووســـڵ شــاری مەعموورن
بە زراعـــەتو صنعـــەت مەسروورن(١٥)

وە یاخود هەر لەسەر بابەتی جوگرافیای عیراق چەنـد پارچە شیعرێکی دیکە دەهۆنێتەوەو لە بارەی رووبارەکانییەوە لەسەر هەمان کێشو سەروا بابەتەکەی تەواو دەکاتو دەڵێ :ــ

نەهـری نـــاو عـــیراق دیجلـەو فوراتن
ئەڵێی کەوســـەرو ئـاوی حـــەیاتن

خێرو نەفعیـــان ناکـــرێ ژمـــــارە
دروســـتە بڵێی قـــەترەی دینـــارە(١٦)

هۆی دانانی ئەم جۆرە هۆنراوە لاوازانەشی دەگەڕێتەوە بۆ رووڵێنانو داواکردنی مامۆستایێکی جوگرافیای ئـــەو قوتابخانەیەی کە بە یەکەوە دەرسیان تێدا گوتۆتەوە ، ئـــەو کەسەش مامۆستای خانە نشین عەبدولمەجیـــد نورەدین جەلیزادە [کۆیە : ١٩١٢] بووە ، کە لە ســـاڵی خوێندنی [١٩٣٤ ــ ١٩٣٥] دا هەردووکیان مامۆستای قوتابخانـــە سەرەتاییەکەی (بەرزنجە) ی سەر بە لیوای سلێمانی بوون، لە « درەوی بیرەوەرییەکان » یدا باسی ئەو روو لێنـــانو داوا کارییەی مامۆستا عەبدولمەجیدو چۆنیەتی هۆنینەوەی ئەو شیعرانەی زیوەر هاتوە(١٧).

زێوەر هەر لە بواری شعری فێرکردندا بەراوردییەك لە نێوانی خوێندەوارییو نەخوێندەواری دەکات، بەڵام سەرکەوتنی ئەم بابەتەیشی لە بابەتەکانی دیکەی باشتر نییـەو لاوازیو تەنکاوی پێوە دیارەو ئەمەش نموونەی شیعرەکەیەتی : ــ

مەعاریفە کە بڵندی ئەدا بـە قەومی هـــەژار
جەهالەتە کە دەکا مەحوی سلسلەی تـــاتـــار

برادەرانو رەفیقـانی خۆم مـەبن غـــافل
لە تەربیەو ئەدەبو عیلمو صنعەتێکی بە کار(١٨)

هەر چـــەندە شـیعری فێرکردن بە بیرو ڕای زۆربەی رەخنەگرانی ئەدەب بە شیعری راستەقینە دانانرێ چونکە تەنیا ووشە هۆنینەوەیەو لە کاتی خوێندنەوەیدا هیچ هەست بـــە سۆزو ئەندێشەیێکی خۆش ناکەینو چ کارێك لـــە هەســـتو سۆزی خوێنەر یا گوێگری ئەو جۆرە ئەدەبە ناکاتو . ئـــەو چەشنەش لە کۆنەوە لە ناو ئیگریکی کۆنو رۆمانەکانو گـــەلێ نەتەوەی دیکەدا زانراوەو پەندو ئامۆژگاریو دەنگوباسو بابەتی زانیاری پێ هۆنراوەتەوە(١٩) .

لە ناو کوردیشدا لە سەردەمێکی زووەوە ئـــەم جۆرە شیعرەی فێرکردنمان بووەو ، چەند نموونەیێکی زیندوومان بە دەستەوەیە ، لەوانە : فەرهەنگوکەکانی (نەوبەهار) ی ئەحمەدی خانیو (ئەحمەدی) یەکەی شێخ مارفی نۆدێییە .

هەرچەندە وەك لەمەو بەر گوتمان شـــــیعری فێرکردن ناکەوێتە بەر چەمکی شیعری راستەقینە ، بەڵام دەبینین زێوەر هەندێ جار هەوڵی داوە کەمێك سۆزو هەندێ ئەندێشە بخاتە ناو بابەتی شیعری فێرکردنو بەرەو شیعری راستەقینەی ببات وەك لەم نموونەی خوارەوەدا هەستی پێ دەکەینو لەســـــەر وەسفی فڕۆکەو کەوتنە گەڕی دەدوێو دەڵێ : ــ

دێوێکە گیـــانی تیـا نییە ئەکشێ بە چەشنی مـــار
بێ دەســـتو قاچو خوێنە بە بێ گۆشتو بێ دەمار

هەرچەندە بێ پەڕە کە لەگەڵ کەوتـە ئاســـــمان
چەند رۆژە رێگە زوو دەبڕێ ناگـرێ ووچـــان

نالێنو گرمە گرمی لە هەســـتانو رۆینـــــــــا
هەورە برووســـکەیەکە بــە سەر گیانی دوژمنا(٢٠)

هۆی بە هێزبوونی ئەم پارچە هۆنراوەیەی زێوەر،دەگەڕێتەوە بۆ خولقاندنی ئاوو هەوایێکی ئەفسانەیی بۆیو ، لە لایـــەك دەڵێ : (دێوێکە) و لە لایێکی دیکەش دەڵێ [گیانی تیـا نییە]و ئینجا دەڵێ : [دەکشێ بە چەشنی مار] ئەم جۆرە دەربڕینانە ئەندێشەی خوێنەر وەیا گوێگر دەخەنە کـــارو ، لـــە لایەکی دیکەشەوە کە دەڵێ : ــ [نالینو گرمەگرمی] و لـــە نیوەی

کۆتاییشیدا دەڵێ : [هەورە برووسکەیەکە بە سەر گیانی دوژمنا] ئەم دەربڕیناش جۆرە ماناو ئەندێشەیێکی تا ڕادەیەك دەدەن بە هۆنراوەکەو لە شیعری راستەقینەی نزیك دەکەنەوە .

لاوازیی شیعرو سەرنەکەوتنی زێوەر هەر خۆی نەختۆتە ناو شیعری فێرکردنی، بەڵکوو لە هەندێ بابەتی تریشی هەست بەو لاوازی‌یەی دەکەین .

مامۆستای نەمر (رەفیق حیلمی) لە بەرگی دووەمی شیعرو ئەدەبیاتەکەیدا نموونەیێکی لە شیعری (زێوەر) هێناوەتەوە گوایا لە شیعرە سەرکەوتووەکانی‌یەتی‌و ، لە سەر شێوەو قالبێکی نوێی وەك هەندێ لە شیعرەکانی نووری شێخ سالح (١٨٩٦ــ ١٩٥٨) ی نووسیوە راستە قەسیدەکە لە هەندێ شوێندا شتی نوێی تێدایە ، کەچی با بزانین لەم چوارینەی‌دا چی گوتووەو چۆن وەسفی بەفری زستانی بۆ کردووین ؟

دنیا بووە بە (بەحری سپی)شاخ‌و شیوو دەشت
ناو دێ جەزیرەیێکی رەشە چەشنی (ماڵتە) یە
ئەم بەفرە،بەفری راستە نەك بەفری (گاڵتە) یە
رێگا بڕاوە ڕان کە لەوێوە بچێتە گەشت(٢١)

کاتێ لە مانای ئەم چوارینەی زێوەر وورد دەبینەوە ، بۆمان دەردەکەوێ ، مەبەستی شاعیر لە هێنانەنەوەی (ماڵتە) کە دوورگەو دەولەتێکە لەناو دەریای سپی ناوەڕاست هەر بۆ ئەوە بووە تا لەگەڵ بەفری « گاڵتە » دا رێك بکەوێ‌و دیارە مەبەستیشی لە بەفری « ناگاڵتە » ، بەفری کەم‌و تەنك‌و ، بەبەفری زۆر ، ئەستوورە ووشەی « گاڵتە »ش ووشەیێکی شیعریی نی‌یەو ، لە نیوە دێڕی کۆتاییشدا دەڵێ : « لەبەر ئەو بەفرە زۆرە رێگا لە ڕانە مەڕ بڕاوە تاکوو بچێ بۆ لەوەڕ ، کەچی ئەو « گەشت »ی بە کارهێناوە کە پتر بۆ ئادەمیزاد بەکاردێ نەك بۆ ئاژەڵ !

بە ڕای من ئەو تەنکاوی ماناو لاوازی‌یەی دارشتنی شیعر کە بەسەر شاعیری‌یەتی زێوەری بەدەستەڵاتدا هاتووە، دەگەڕێتەوە بۆ ئەو رووڵێنان‌و زۆری لە خۆکردنەیە بۆ دانانی جۆرە شیعرێکی دوور لە بەهرەی هونەریی شاعیرو پسپۆڕی لەو جۆرە بابەتانەدا .

چونکە زۆر لە نووسەرو رەخنەگرانی ئەدەب لەو دیاردەیەوە دەدوێن‌و دەڵێن : « سەربەستی نووسین‌و داهێنان، هێزو هاورێ‌یەکی راستەقینەی ئەدەب‌و هونەرو هەموو جۆرە زانیاری‌یەکە ، بەڵام روو لێ‌نانی شاعیرو زۆر لێ‌کردنی بۆ دانانی بابەتێکی دیاری‌کراو دەبێتە مایەی کوشتنی بەهرەی شاعیرو بەرهەمە شیعری‌یەکەی‌و زمانە ئەدەبی‌یەکەی پێ لاوازو بێ هێز دەبێ](٢٢) .

کەچی لەو کاتەی کە زێوەر لە کانگەی باوەڕی دینداری‌و بەکامی سەربەستی‌و قەناعەتی دڵی خۆی‌و لە ئەنجامی «هەست کردنی بە پاڵ پێوە نانێکی تووندو بەتینی هەڵقوڵاو لە ناخی شاعیرەوە بۆ دەربڕینی شیعر »(٢٣) بەبێ ئەوەی کەس زۆری لێ بکات ، دەبینین بە قەناعەتی دڵی خۆی لە دژی دیاردەی عەرەق خواردنەوە دەدوێ‌و پارچە شیعرێکی سەرکەوتوومان پێشکەش دەکات‌و دەڵێ : ــ

عەرەق ناخۆم کە تووشی دەردی سەر بم
گرفتاری هەزار دەردی خەتەر بم

هەچی خوا حەز نەکا ئەیکەم بە سیرڕی
ئیتر بۆ شەرمەزاری ناو بەشەر بم

عەرەق ناخۆم کە دووچاری وەرم بم
هیلاکی خەستەگی قەلب‌و جگەر بم

عەرەق ناخۆم کە بێ هۆش‌و خیرەد بم
لە حاڵی دۆست‌و دوژمن بێ خەبەر بم(٢٤)

کەچی فایق بێکەس (١٩٠٥ ــ ١٩٤٨)ی شاعیری شۆڕشگێڕی کورد ئەویش لە رووی باوەڕی تایبەتی‌و روانگەی بینینی خۆیەوە پارێزگاری لەو دیاردەی عەرەق خواردنەوەیە دەکات چونکە خۆی عەرەق خۆر بووەو هەڵوێست‌و ئەندێشەیەکی خەیام ئاسای بەرامبەر بە مەینۆشی بووەو ، خەیام بە خەیاڵ‌و ئەمیش بە واقیع لەگەڵ مەینۆشیی‌دا ژیاوە ، بۆیە هەستاوە بە شیعرێکی جوان‌و سەرکەوتوو،لەسەر هەمان کێش‌و سەروا وەرامی شیعرەکەی زێوەری داوەتەوەو دەڵێ : ــ

من عارەق ئەخۆم کە بێ کەدەر بم
کەمێ لە دنیای دوون بێ خەبەر بم

گەلی سزام دی لەرێی عەقلەوە
با کەمێ بۆ خۆم بێ هۆش‌و کەر بم

عافیێتی تۆ بێ بامیەو قبووڵی‌ـ
با من بە عارەق تووشی زەرەر بم

بە هەشت کە پڕبێ لە ووشکە صۆفی
ئاوات ئەخوازم هەر لە سەقەر بم

گورســــــی مەیخانــەم لــەلا خۆشـــــــترە
لەوەی کــە لــە ســەر تەختی قەیـســەر بم(٢٥)

لە ئەنجامی ئەم لێکۆلینەوەیەماندا لەسەر زێوەری شاعیری کلاسیکی ناوداری کوردو ، لە دوای ئەو بەراوردیانەی کــە کردمان لە نێوانی ئەو شیعرانەی کە لێیان سەرکەوتووەو ئــەو شیعرانەی کە لێیان سەرنەکەوتووە ، گەیشتینە چەنــــــد ئەنجامێکی سەرەکی ، ئەوانەش خۆیان لەم چەند خـــــالآنەی خوارەوەدا دەردەبڕن : ـ

١ ـ بوونی بەهرەیێکی بە پێتی هونەریی لەلای شاعیردا مەرجە بۆ داهێنانو دروست بوونی شیعری ســــەرکەوتوو لەلایدا .

٢ ـ باوەڕ پتەویی شاعیر بەو مەسەلەیەی کــە چارەسەری دەکاتو شیعری لە پێناو دادەنێ ، مەرجێکی سەرەکی‌یە بۆ سەرکەوتنی بەرهەمە ئەدەبی‌یەکەی . .

٣ ـ کارتێکردنی رووداوی بابەتی شیعرەکە لە هەســــــتو دەروونو سۆزو ئەندێشەی شاعیر مەرجێکە بۆ دروســت بوونی بەرهەمی ئەدەبی بەهێزو سەرکەوتوو لەلای ئــەو شاعیرەدا .

٤ ـ هەر کاتێك شاعیر بە زۆر لە خۆکردنو ، بە زۆر خۆخستنە ناو مەیدانی ئەو جۆرە شیعرەی کە لە دەرەوەی چــوار چێوەی پسپۆڕیو توانستی هونەریی خۆی بێ ، بێ‌گومان بەرهەمێکی کاڵو کرچو سەرنەکەوتوو دێنێتە بەرهەم .

ئەم ئەنجامو واقیعەش بە رووناکی لە شاعیریەتی زێوەرو شیعرەکانی‌دا بەدی دەکرێنو بۆمان روون بووەوە کە چۆن لــەو شیعرانەی کە لەگەڵ رێبازو بەهرەی ئەدەبیو توانســـــــتو ئارەزووی شیعری‌دا گونجاوە بە چاکی لێیان ســـەرکەوتووەو ، لەو بابەتانەی کە بە زۆر لە خۆکردنو لەسەر ئارەزووی خەڵکی‌تر داناون هیچ داهێنانو سەرکەوتنی وەدەست نەهێناوە ، چونکە وەك هەستیان پێ دەکەین بە زۆری هەر ووشە ریزکردنو مانـــا دەربڕینێکی ئاساییو دوورن لە سۆزو ئەندێشەی وا کــــە بتوانن هەستو سۆزی خوێنەر یا گوێگر بهەژێنن .

پەراوێزو سەرچاوەکان :

١ ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ عەلائەدین سەجادی بەغـــدا چ١ سالی ١٩٥٢ ، ل : ٤٨٥

ـ شیعرو ئەدەبیاتی کوردی ـ رەفیق حیلمی ـ بەغدا ١٩٥٦ ب٢ ، ل ٣٨ .

٢ ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ عەلائەدین سەجادی چ٢ بەغدا ١٩٧١ ، ل ٥٢٩ .

٣ ـ درەوی بیرەوەری‌یەکان ـ کەریم شارەزا ـ پاشـــکۆی عیراق ژ : ٤٤ سالی ١٩٨١ .

٤ ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ عەلائەدین سەجادی چ٢ بەغدا ١٩٧١ ، ل ٥٢٩ .

٥ ـ سەرچاوەی پێشوو ، ل ٥٤١ .

٦ ـ رەگەزدۆزیی تەواو : الجناس التام .

٧ ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ عەلائەدین سەجادی چ١ بەغدا ١٩٥٢ ، ل ٥٤٢ .

٨ ـ سەرچاوەی پێشوو ، ل ٥٤١ .

٩ ـ سەرچاوەی پێشوو ، ل ٥٤٢ .

١٠ـ هەر ئەو سەرچاوەیەی پێشوو . ل ٥٤١ .

١١ـ هەر ئەو سەرچاوەیەی پێشوو . ل : ٥٤٢ .

١٢ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو ، ل : ٥٣٥ .

١٣ـ هەمان سەرچاوەی پێشوو ، ل : ٥٤٠ .

١٤ـ دیوانی زێوەر ـ بەشی‌یەکەم ـ سۆزی نیشتمان ـ بەغدا ١٩٥٨ ، ل ٢٦ .

١٥ـ هەر ئەو سەرچاوەیەی پێشوو ، ل ١٠٢ .

١٦ـ هەر ئەو سەرچاوەیەی پێشوو ، ل ١٠٣ .

١٧ـ درەوی بیرەوەری‌یەکان ـ کەریم شارەزا ـ پاشکۆی عیراق ژمارە ٤٤ سالی ١٩٨١ .

١٨ـ مێژووی ئەدەبی کوردی ـ عەلائەدین سەجادی ـ چ٢ بەغدا ١٩٧١ ، ل : ٥٣٩ .

١٩ـ تأريخ الادب العربي الحديث ـ د. جلال خياط وآخـــرون ط ٢ بغداد ١٩٧٩ ، ص ٢١ .

٢٠ـ دیوانی زێوەر ـ بەشی یەکەم ـ سۆزی نیشتمان ـ بەغدا ١٩٥٨ ، ل ٤٢

٢١ـ شیعرو ئەدەبیاتی کوردی ـ رەفیق حیلمی ـ ب٢ بەغـدا ١٩٥٦ ، ل : ٤٠ .

٢٢ـ قضايا الشعر المعاصر ـ د. احمد زكي أبو شادي ـالقاهره ١٩٥٩ ، ل : ٩ .

٢٣ـ فن الشعر ـ د. احسان عباس ـ بيروت ١٩٥٩ ، ل : ٣٧.

٢٤ـ دیوانی زێوەر ـ بەشی یەکەم ـ سۆزی نیشتمان ـبەغدا ١٩٥٨ ، ل : ٢٦ .

٢٥ـ دیوانی بێکەس ـ محەمەدی مەلا کەریم ـ چ ٢ بــــەغدا ١٩٨٠ ، ل : ١٣٨ .